

Hrvoje RELJA

Tomistička filozofija

– Leykam international, Zagreb,
2021., 436 str.

Prof. dr. sc. Hrvoje Relja, profesor filozofije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu, objavio je knjigu pod naslovom *Tomistička filozofija* u nakladi Leykam international d. o. o. iz Zagreba. Knjiga sadrži 436 stranica, a recenzenti su prof. dr. sc. Ante Vučković i dr. sc. Ivica Martinović.

Knjiga je podijeljena na sljedeći način: *Predgovor; 0. Počelo; 1. Što je filozofija?; 2. Filozofija spoznaje; 3. Metafizika; 4. Filozofija prirode; 5. Filozofija o čovjeku; 6. Filozofija o Bogu; 7. Etika; 8. Završna doksologija*. Uz to u knjizi se nalaze i tri dodatka: *1. Razlika Aristotelovih i Akvinčevih metafizičkih počela; 2. »Biti ili ne biti« – u svjetlu analogije bića; 3. Isus Krist – Filozof*. Na koncu knjige nalazi se popis literature.

Prof. Relja knjigu otvara govorom o Počelu te donosi riječi iz Ivanova evanđelja: »U početku bijaše Riječ« (str. 13.).

U predgovoru knjige autor naglašava kako je u djelu riječ o cjelovitoj tomističkoj filozofiji, a ne o filozofiji Tome Akvinskoga (usp. str. 9.) te pojašnjava: »Toma Akvinski je naime prvenstveno bio teolog i nije napisao sustavnu filozofiju te stoga, ako se sintetiziraju i povežu svi njegovi, ni mali ni malobrojni, filozofski spisi u jednu cjelinu, dobiva se *corpus* njegove filozofije, koji bi kao

sinteza, unatoč opširnosti i raznovrsnosti njegova pisanja, ostao manjkav za neke važne filozofske teme« (str. 9.). Autor u predgovoru uz to naglašava i nezaobilaznost tomističke filozofije kada je riječ o studiranju povijesti filozofije. Naime ona je jedna od povijesno dominantnijih i vrlo rasprostranjena filozofija te bi svaka povijest filozofija bila manjkava da se ona u to proučavanje ne uključi (usp. str. 9.).

Na početku knjige autor progovara o tome što bi uopće bila filozofija. Ovdje se nalaze ukratko razrađene sljedeće teme, koje prof. Relja drži važnima za bolje razumijevanje te tematike: Čuđenje – iskonsko iskustvo; *Sam čovjek kao pitanje; Zdravorazumski odgovori* te, konačno, *Mudrosno iskustvo*. »Čovjek, dakle, po prirodi uma mudrosno iskustvo« (str. 16.). U tom kontekstu autor piše i o filozofiji koja je znanost te ovdje ističe sljedeće teme: *Znanstveno znanje; Definicija filozofije; Znanost o sveukupnosti; Filozofija je kraljica znanosti; Stvarnost je neiscrpna – ima otajstveni karakter; Filozofija i religija; Podjela znanja; Podjela spekulativnih znanosti; Filozofija pretpostavlja iskustvo* te, konačno, *Filozofija je samoutemeljujuća znanost*. Autor u tom kontekstu naglašava sljedeću tvrdnju: »Filozofija, iako nije prvotno znanje – jer pretpostavlja iskustveno znanje – jest prvo i temeljno znanstveno znanje, koje ne samo da utemeljuje sve ostale znanosti nego i samu sebe, s obzirom na to da je određivanje filozofskih pretpostavaka već filozofski čin kojim se bavi, kao što smo rekli, filozofija spoznaje.

Dakle, filozofija je u znanstvenom smislu samoutemeljujuća« (str. 22.).

Sljedeće poglavlje prof. Relja posvetio je govoru o filozofiji spoznaje te u tom kontekstu izlaže o važnim pitanjima kao što su *Istina; Zdavorazumske istine; Od prirodoznanstvenoga do prvog filozofskog znanja*. Nakon toga, logično, prelazi se na govor o metafizici. Kada je riječ o metafizici, autor čitateljima predstavlja metafiziku raspravljajući o temi koja se uz nju usko veže, a to je Biće. »Bićem nazivamo sve ono što jest« (str. 39.). Uz biće usko je, naravno, povezan i bitak. »Bitak je univerzalna i sveobuhvatna zbiljnost« (str. 62.) te malo dalje autor ističe: »Čisti bitak punina je savršenosti, apsolutni intenzitet bivstvovanja, dok je svako drugo bivstvovanje manjeg intenziteta. Sve što nije isti bitak sastavljeno je od biti i bitka, koji je zbog ograničenja od biti umanjenog intenziteta ili kazano jezikom filozofske tradicije: sve što nije čisti bitak ima participirani bitak (...)« (str. 63.). Naravno, u tom kontekstu prof. Relja izlaže i o biti. »(...) bit je stoga počelo po kojem je neka stvar 'to što jest'« (str. 73.).

Iduća tema o kojoj autor izlaže jest filozofija prirode te u tom kontekstu nailazimo na sljedeće teme, koje su relevantne za cjelovito razumijevanje te tematike: *Metafizika: kvantitativno biće; Kinematika: biće u pokretu; Dinamika: aktivnost materijalnog bića*. »Kako sama fizika određuje neodređenost fizikalne zakonitosti, možemo reći da je i ona, fizikalna neodređenost, također izričaj

neke prirodne zakonitosti materijalnog svijeta« (str. 157).

U nastavku knjige prof. Relja u petom poglavlju tematizira o filozofiji o čovjeku. »Sada ćemo se u svjetlu općih metafizičkih počela usredotočiti na čovjeka kako bi na vidjelo izišle njegove metafizičke posebnosti, tj. posebnosti čovjeka ukoliko je čovjek« (str. 159.). U tom kontekstu autor razrađuje sljedeće teme, kojima čitatelja uvodi u dublje razumijevanje teme: *Zdravorazumsko polazište metafizičke antropologije; Sposobnost imanentnog djelovanja vlastitost je živih bića; Vrste i stupnjevi života; Životno počelo – duša; Bog je stvoritelj života; Čovjek se spoznaje kao spoznavajuće biće; Umna i osjetilna spoznaja dvije su dimenzije jedne jedinstvene ljudske spoznaje; Dva stadija spoznajnog procesa: »species impressa« i »species expressa«; Dva vida spoznajnih stadija; Osjetnost (»sensibilis«) »per se« i osjetnost (»sensibilis«) »per accidens«; Osjetnosti vlastite nekom osjetilu i osjetnosti zajedničke raznim osjetilima; Izvanjski osjeti; Nutarnja percepcija; Ljudska spoznaja nesvodiva je na osjetila; Formalni objekt uma; Spoznaja štovstva materijalnih bića; Um refleksijom spoznaje samoga sebe; Spoznaja prvih principa mišljenja, tj. propozicija evidentnih u sebi; Umna spoznaja jest duhovna; Čovjek se spoznaje kao slobodno biće; Naravna težnja (»appetitus naturalis«) i izazvana težnja (»appetitus elicited«); Volja je umna težnja; »Voluntas in natura«; »Voluntas u tratio«; Ljudska težnja i težnje nerazumnih stvorenja za Bogom;*

Volja je duhovne naravi; Sloboda; Čovjek se spoznaje kao osoba; Moći duše; Habitusi; Kreposti; Ljudska je duša subzistentna iako je forma tijela; Svaka je pojedina ljudska duša neposredno stvorena od Boga; Zbog nepropadljivosti duše čovjek je, unatoč biološkoj smrti, besmrtn te, konačno, Nakon biološke smrti čovjek ne gubi osobnost. »Prema tome, duša je stvorena kao forma nekog tijela, te je to njezina bitna vlastitost i onda kada to tijelo propadne. Drugim riječima, duša je sustancijalno određena kao forma tog tijela, slično kao što je forma odljeva bitno određena kalupom pa i onda kad se od kalupa odijeli« (str. 210.).

Šesto poglavlje govori, naravno, o filozofiji o Bogu. U središtu je toga poglavlja govor o dokazima za Božje postojanje. Autor polazi od izlaganja o nevaljalosti apriornih dokaza za Božje postojanje, a zatim prelazi na govor o aposteriornim dokazima za Božje postojanje. »Aposteriorni dokazi za Božje postojanje polaze od različitih činjenica iskustvene danosti, čije je postojanje metafizički objašnjivo samo ukoliko su te danosti učinci Uzroka čija je narav takva da ga nazivamo Bogom« (str. 217.). U knjizi prof. Relja naglašava kako je kroz povijest bilo mnoštvo pokušaja da se »aposteriorno dokaže Božje postojanje« (str. 217.), a autor je odlučio posebnu pozornost posvetiti samo njih sedam, i to: a) pet putova sv. Tome; b) dokazi iz moralnoga reda; c) dokaz na osnovi čudesna. Nakon govora o dokazima za Božje postojanje autor prelazi na tematiziranje o Božjoj biti te u tom kontekstu nagla-

sak stavlja na činjenicu da čovjek može imati istinitu spoznaju Božje biti, a našu spoznaju Božje biti prof. Relja analizira pomoću pružanja odgovora na tri pitanja: »Što o Bogu možemo spoznati?«; »Kakva je naša spoznaja Boga?« te, konačno: »Kako Boga možemo imenovati? Nakon toga, sljedeća je tema govor o Božjem djelovanju: Božje djelovanje jest sami njegov Bitak. Ovdje je, naravno, riječ i o Božjoj svemogućnosti, kao i o njegovu životu; Božjem stvaranju stvorenja; Božjem uzdržavanju stvorenja; Božjem pokretanju djelatnosti stvorenja; Božjoj providnosti te, konačno, »Unde malum« (odakle zlo). Nakon što je izložio filozofski odgovor na pitanje odakle zlo, autor pravilno zaključuje: »Za dublji i potpuniji odgovor potrebna je pomoć svjetla vjere, tj. teologije, a što nadilazi okvire ove knjige« (str. 272.).

Sedmo poglavlje naslovljeno je *Etika* te ga prof. Relja otvara izlaganjem o načelima i temeljima etike. Nakon toga donosi i definiciju etike: »Etika je filozofska disciplina koja istražuje usmjerenost ljudskih čina prema dobru ljudske naravi kao takve (bonum simpliciter), tj. usmjerenost ljudskih čina prema svrsi ljudske naravi kao takve« (str. 274.). U nastavku poglavlja autor vrsno izlaže o četirima temama, i to redom: *Ljudski čini*; »Bonum simpliciter« *ljudske naravi*; *Moralni red* te, konačno, *Društveni odnosi*.

Zadnje, osmo poglavlje knjige autor je naslovio *Završena doksologija*, donosi riječi iz Ivanova evanđelja o Isusu Kristu koji je put, istina i život te knji-

ga završava dajući slavu Isusu Kristu: »Njemu svaka čast i slava, u sve vijeke vjekova. Amen« (str. 313.).

U dodatku knjige prof. Relja donosi tri ranije objavljena rada, i to ovim redom: *Razlika Aristotelovih i Akvinčevih metafizičkih počela*; »*Biti ili ne-bit*« – u svjetlu analogije bića; *Isus Krist – Filozof*.

Na koncu nalazi se literatura kojom se autor u pisanju toga vrijednoga djela koristio.

Zaključno o knjizi: Uzimajući u obzir cijelu knjigu, i sadržaj i vanjsko opremanje, knjiga je vrijedno djelo te zasigurno doprinosi obogaćenju istraživanja tomističke filozofije kod nas. Bit će vrijedno pomagalo i studentima filozofskih i teoloških fakulteta koji će se susretati s tomističkom filozofskom mišlju, ali također može poslužiti i kao svojevrsni uvod u tomističku filozofiju i onima koji se ne bave tim područjem na dublji način. Naime knjiga je pisanja rječnikom koji je svima razumljiv, ali ipak zahtijeva od čitatelja pozornost za dublje razumijevanje. Važno je istaknuti kako ta knjiga prof. Relje pruža cjelovit pogled u tomističku filozofiju, što je itekako vrijedno jer, kako je i sam autor istaknuo, ne postoji sustavno filozofsko djelo sv. Tome Akvinskog pa je time uvelike otežan proces prikupljanja, sabiranja i izlaganja njegove cjelovite filozofske misli. Dok autoru čestitamo na knjizi, želimo da naiđe na plodno tlo i da ispuni svrhu kojom je i pisana, a to je da čitatelje uvede u dubinu tomističke filozofije.

Ivan Macut

Anto ČARTOLOVNI

Ethical and anthropological aspects of the emerging field of neuroprosthetics

– Aracne editrice, Rome, 2016., 184 str.

Autor knjige *Ethical and anthropological aspects of the emerging field of neuroprosthetics* jest dr. sc. Anto Čartolovni, voditelj istraživačke skupine i voditelj laboratorija za etiku digitalnih tehnologija u zdravstvu Digit-HeaL, te docent na Medicinskom fakultetu Hrvatskoga katoličkoga sveučilišta u Zagrebu. Doktorirao je iz područja bioetike 2016. godine na Institutu za bioetiku i medicinsku humanistiku Medicinskoga fakulteta A. Gemelli Katoličkoga sveučilišta Presvetoga Srca (*Università Cattolica del Sacro Cuore*) u Rimu. Glavna područja autorova istraživanja jesu etika novih tehnologija (umjetna inteligencija, veliki podatci / *Big data*), filozofija tehnologije, bioetika, neuroetika i filozofija medicine. Autor je objavljivao o raznim temama iz bioetike, filozofije i etike novih tehnologija. Uključen je i u nekoliko međunarodnih i nacionalnih projekata te je angažiran kao stručnjak za etiku u nekoliko institucionalnih etičkih povjerenstava i program EU-a Horizon 2020.

Doktorski rad koji je naslovljen *Ethical and anthropological aspects of the emerging field of neuroprosthetics* odlukom znanstvenoga savjetodavnoga tijela Katoličkoga sveučilišta Presvetoga Srca do-